

УДК 911.375:352.07 – 048.74 (1 – 25)

В.В. Бондар**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ФУНКЦІЙ СТОЛИЧНОГО МІСТА****В.В. Бондарь****ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОЦЕССОВ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ФУНКЦИЙ СТОЛИЧНОГО ГОРОДА***Институт географии НАН Украины, Киев*

Раскрыты роль и значение государственно-политической функции столичного города для управленческо-организационного развития страны. Рассмотрены главные причины и проявления территориального распределения соответствующей функции столичного города на примере группы некоторых городов отдельных стран. Определено количественное представительство стран разных регионов мира, для которых характерно развитие данного общественно-географического явления.

Ключевые слова: столица; столичный город; столичные функции; административно-политический центр.

V. Bondar**THE PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF THE PROCESSES OF THE FUNCTIONS DECENTRALIZATION OF A CAPITAL***Institute of Geography National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

The role and meaning of the state-political function of a capital are exposed for the management-organizational development of the state. The main reasons and demonstration of the territorial distribution of the corresponding function of a capital are considered by the example of the separate group of the cities of the countries specifically selected. It's defined the number of representations of the certain states from different countries of the world that are typical for the development of this social-geographical effect in the context of the different regions of the world.

Key words: capital; metropolitan city; metropolitan functions; administrative-political centre.

Столичному місту країни, виходячи із його визначення, наведеного у переважній більшості джерел, відводиться роль її головного адміністративно-політичного центру. Це стосується переважної більшості країн та їх столиць. При цьому відомо, що в світі є близько 20 країн (Болівія, Кот-Д'Івуар, Нідерланди, Німеччина, Південноафриканська Республіка, Танзанія, Філіппіни, Чилі, Швейцарія, Шрі-Ланка та ін.), де спостерігається розвиток децентралізаційних процесів державно-політичної функції столиці, тобто своєрідний її розподіл між двома, а інколи й більшою кількістю міст.

Проблематика щодо цього питання висвітлена традиційно у енциклопедично-довідковій літературі [2,4,13,14,15], а також частково у працях з політичної географії та країнознавства, зокрема, А.Г. Гольцова [1], В.О. Колосова [7], Б.П. Яценка, В.І. Стафійчука, Ю.С. Брайчевського та ін. [12], С.В. Трохимчука, О.В. Федунь [16], І. Дубовича [3], В.К. Клеца [6], П.О. Масляка [8], А.В. Панова [10], І.А. Петрова [11] та інших.

Метою цієї публікації є дослідження особливостей територіального розосередження державно-політичної столичної функції на прикладі окремих міст деяких країн Європи, Азії, Африки, Південної Америки та Океанії. Досягнення відповідної мети пов'язано з вирішенням таких завдань:

- розкрити роль і значення державно-політичної функції столичного міста не лише для управ-

лінського, а й історико-еволюційного розвитку країни;

- показати вплив цієї функції на внутрішньорегіональний соціально-економічний розвиток країни;

- розглянути основні причини й прояви територіального розподілу державно-політичної функції столиці на прикладі окремої групи міст конкретно взятих країн та визначити їх кількісне представництво у розрізі різних регіонів світу.

Реалізація столичним містом державно-політичної функції є не лише важливим, але й багато в чому визначальним еволюційним етапом історичного розвитку країни. Наприклад, Рим у III – IV ст. до н.е. виконував функції столиці Середземноморської імперії (на той час майже вся територія Апеннінського півострова), Париж з 508 р. – центральне місто Франкського королівства, а з X ст. – столиця французької держави, Київ (X – XII ст.) – центр Київської Русі, Осло з кінця XIII ст. – офіційна резиденція норвезьких королів та столиця держави, Берлін у 1709 р. – центральний осередок Пруського королівства, Буда (правобережна частина сучасного Будапешта) з XVIII – XIX ст. – столиця імперії Габсбургів і Угорського королівства у складі Австро-Угорщини тощо.

Стосовно ж управлінського аспекту реалізації столицею державно-політичної функції, то він передбачає створення в ній належних умов щодо

розміщення і функціонування зазвичай усіх без винятку інститутів політичної системи країни: Глави держави, Кабінету Міністрів (Уряду), Парламенту, Конституційного суду, різних політичних партій та громадсько-політичних організацій.

Разом з тим, до компетенції відповідної функції столичного міста, крім власне самого представництва держави, входить ще й обов'язкова презентація її на міжнародній арені. Щоправда, інколи столиця передає частину зовнішньополітичних функцій так званим позаміським "філіалам", наприклад, Кемп-Девід (США), Версаль (Франція), Картаж (Туніс), Ново-Огорьово, Завидово (Росія) тощо.

Важливе значення відводиться державно-політичній функції й з точки зору розроблення та здійснення вищими органами державної влади різних заходів, програм і проектів, що стосуються інтересів столиці.

Крім того, ця функція виконує роль своєрідного індикатора при визначенні монофункціонального типу столичних міст. Останні виконують лише одну функцію – політичну (управління правовим полем і політичним життям держави). При цьому для розвитку державності та зміцнення територіальної цілісності низки країн (Австралія, Бразилія, Казахстан, Канада, Кот-Д'Івуар, Нігерія, Танзанія) неабияке значення мають процеси перенесення головного міста, як правило, саме до центральних регіонів або ж будівництва тут нової столиці. Вони, зокрема, набули особливо активного розвитку в другій половині ХХ ст. та подекуди мають місце й донині (Малайзія, Союз М'янми, Науру). Серед основних причин, які спонукали до зміни у межах вищезазначених країн географічного положення їх столичних міст є насамперед загострення етнічних (Оттава) і етнічно-релігійних (Абуджа) конфліктів, суперництво між різними регіонами (Канберра), можливість прискореного їх соціально-економічного розвитку (Бразилія, Додома, Ямусукро), соціально-демографічне перевантаження міст (Путраджая), а також геостратегічний (Астана, Найп'ідо) й фізико-географічний (Янгор) чинники.

Найпоказовішим прикладом щонавданого перенесення столиці є одна із країн Південно-Східної Азії – Союз М'янми. Слід зазначити, що питання перенесення столичного міста із Рангуна (Янгон) в Найп'ідо (Мандалайський адміністративний округ) розглядалося ще з 2001 р., проте остаточне рішення було прийнято у 2005 р. При цьому точну дату та час перенесення столиці було визначено згідно з астрологічними прогнозами, що нерідко траплялося в історії Бірми, а саме – на неділю (6 листопада 2005 року) о 6 год. 37 хв. Причиною ж самого перенесення головного міста та разом із ним резиденції військового уряду країни, на думку багатьох експертів, є насамперед геостратегічний

чинник: Рангун (2800 тис. осіб), як найбільше місто країни, розташований поблизу узбережжя Андаманського моря, Найп'ідо знаходиться у важкодоступній гірській місцевості на відстані 320 км до Рангуна та водночас є добре укріпленим стратегічним військовим центром.

Лідером за кількісним представництвом у цьому відношенні є **Африка**, адже в межах її території кожна сьома країна відзначається розвитком децентралізаційних процесів державно-політичної функції столиці (табл. 1).

Серед окремо взятих тут країн особливо слід виділити Південноафриканську Республіку (ПАР) – унітарну республіку з елементами федералізму (враховуючи досить строкату етнічно-релігійну структуру її населення), своєрідністю якої є наявність трьох столичних міст [6, с. 137-138]. Адміністративною столицею країни та водночас центром провінції Гаутенг є м. Преторія – місцезнаходження резиденції президента й уряду. При цьому сама будівля парламенту розміщується в м. Кейптаун, який по суті є законодавчою столицею ПАР. Органи судової гілки державної влади розосереджуються у різних районах м. Блумфонтейн (провінція Фрі Стейт), якому відводиться роль третьої за значенням столиці ПАР.

У 1983 р. столицю Республіки Кот-Д'Івуар було перенесено з м. Абіджан до м. Ямусукро (мала батьківщина президента Ф. Уфус-Буанї), яке розташоване у центральній частині країни, на відстані 250 км від узбережжя Гвінейської затоки. Ця обставина сприяла швидкому соціально-економічному розвитку нового столичного міста та водночас адміністративного центру регіону (області) – Лак, яке виникло у середині 50-х років ХХ ст. на місці невеликого населеного пункту із людністю 1,3 тис. осіб. Нині це одне з найбільших міст країни, де станом на 1 січня 2009 р. проживало 330 тис. осіб [15]. Однак, незважаючи на це, Ямусукро є столицею лише де-юре, тому що переважна більшість урядових і адміністративно-державних об'єктів, а також увесь іноземний дипломатичний корпус функціонує в Абіджані, що є головним економічним й культурним центром країни та разом із тим найбільшим за чисельністю населення містом (3200 тис. осіб, або 18,8 % населення країни).

Можна навести також приклад розподілу державно-політичної функції у Королівстві Марокко. Тут частину державно-управлінських структур з Рабата переведено до його передмістя м. Сале, яке знаходиться на правому березі р. Бу-Регрег, а третину його економічно активного населення становлять державні службовці та працівники сфери послуг і культури.

У Лівії (Арабська Джамахірія) столиця і місце перебування іноземних дипломатичних представ-

Таблиця 1. Розподіл державно-політичної функції столичного міста на прикладі окремих країн світу

Регіони світу та окремі країни у їх складі	Глава держави	Місцезнаходження органів державної влади		Примітка
		виконавча	законодавча	
Є В Р О П А			судова	
Королівство Нідерланди		Гаага		Офіційна столиця згідно конституції місто Амстердам – діловий, фінансовий і культурний центр країни
Республіка Фінляндія	Наангалі	Гельсінкі		У м. Наангалі в межах південно-західної його частини на о. Луонномаа розташована літня резиденція президента Фінляндії
Федеративна Республіка Німеччина	Берлін, Бонн, Вісбаден		Карлсруе	З 1991 р. м. Берлін має статус федеральної столиці об'єднаної Німеччини
Швейцарська конфедерація А З І Я	Берн		Лозанна, Люцерн	
Республіка Філіппіни	Багто, Маніла	Кесон-Сіті, Пасай	Багто, Маніла	
Республіка Шрі-Ланка	Коломбо	Котте (Шрі-Джаяварденепура)		
Федерація Малайзії	Куала-Лумпур	Куала-Лумпур		Путраджая – місто в Малайзії, засноване 1995 р. та спеціально побудоване як нова адміністративна столиця держави
А Ф Р И К А				
Королівство Марокко		Рабат (з передмістям Сале)		
Королівство Сьвалленд	Лобамба	Мбабана	Лобамба	
Кот-Д'Івуар (Берег Слонової Кістки)	Ямусукро	Абіджан		
Лівія (Арабська Джамахірія)	Тріполі	Бенгазі, Куфра, Рас-ель-Ануф, Сурт	Тріполі	
Південноафриканська Республіка	Преторія	Кейптаун	Блумфонтейн	
Республіка Бенін	Котону	Порто-Ново		
Республіка Судан	Хартум	Омдурман	Хартум	
Республіка Танзанія	Додома	Дар-ес-Салам	Додома	Місто Додома, де-юре з 1993 р. є столицею Танзанії, а де-факто залишається в тіні колишньої столиці країни – м. Дар-ес-Салам
П І В Д Е Н Н А А М Е Р И К А				
Республіка Болівія	Ла-Пас		Сукре	Ла-Пас та Сукре є "найвищими" у світі столичними містами: вони розташовані в Андах на висоті відповідно 3690 й 2750 м над рівнем моря
Республіка Чилі	Сантьяго	Вальпараїсо	Сантьяго	
О К Е А Н І Я				

ництв – м. Тріполі (1500 тис. осіб), проте за його межі винесено з 1988 р. майже всі урядові секретаріати (міністерства): більшість до м. Сург, а також до міст Бенгазі (друге за чисельністю населення – 800 тис. осіб), Куфра і Рас-ель- Ануф [4, с. 768].

Децентралізація державно-політичної функції столиці має місце і в окремих країнах **Європи**.

Наприклад, Королівство Нідерланди – конституційна монархія у Західній Європі – має два столичні міста. Офіційною столицею є м. Амстердам (1300 тис. осіб), якому перш за все відводиться роль ділового, фінансового і культурного центру. Фактично столицею країни є третє за чисельністю населення місто Гаага (600 тис. осіб), де знаходиться резиденція королівського двору, парламент (Генеральні штати) та уряд. В IX ст. на території нинішнього міста з'явилася перша будова – графський замок (Хоф), а пізніше палацовий комплекс Бінненхоф (шедевр архітектури XIII ст.), який утворює ядро міської забудови та є місцем перебування парламенту. На початку XX ст. в місті було споруджено Палац світу, де з 1913 р. засідає Міжнародний Суд – один із головних представницьких органів у системі Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Після об'єднання Німеччини у 1990 р. статус федеральної столиці знову перейшов до м. Берлін (4100 тис. осіб), колишня столиця Федеративної Республіки Німеччини – м. Бонн (1949 – 1990 рр.) нині залишається досить потужним адміністративно-політичним центром. Тут працюють 6 міністерств, знаходиться вілла федерального президента “Хаммерсшміт”, а також розміщується чималий іноземний дипломатичний корпус [17]. Деякі федеральні установи розташовані в інших містах країни, зокрема, у Карлсруе – вищі органи судової влади (Федеральний конституційний суд, Федеральний суд, Генеральна прокуратура), у Франкфурті-на-Майні – Німецький федеральний банк, у Вісбадені – федеральне відомство кримінальної поліції тощо.

У Швейцарській конфедерації унікальною є ситуація, що склалась історично: тут статусу столичного міста як такого взагалі не існує. Спірні питання навколо цього виникли ще на початкових етапах державотворчого процесу (1803 – 1815 рр.). Так, згідно положень прийнятої у 1848 р. конституції – “столиця” (у даному випадку Берн, 650 тис. осіб) офіційно називається містом федерального значення, тобто лише місцем перебування резиденції президента, уряду та парламенту.

Крім Берна ряд функцій, наближених за своїм значенням до столичних, виконують й інші міста: Цюрих (870 тис. осіб) – ділова столиця Швейцарії та водночас третій у світі після Нью-Йорка й Лондона фінансовий центр, Женева (680 тис. осіб) є головним містом французької Швейцарії, місцем

міжнародних нарад і конференцій, тут знаходиться Європейське відділення ООН, а також штаб-квартири кількох міжнародних організацій, Базель (530 тис. осіб) – насамперед культурна столиця країни й центр наукових досліджень, у Лозанні (460 тис. осіб) працює Верховний суд Швейцарської конфедерації, два соціально-правові відділення якого розташовані в м. Люцерн [11, с. 15-20].

Слід відзначити, що в Європі питання децентралізації державно-політичної функції столиці виходить далеко за межі окремих країн, а саме на регіональний рівень. Це можна простежити на прикладі Європейського Союзу (ЄС) – регіонального західноєвропейського економічного інтеграційного угруповання у складі 27 країн. Столичним містом ЄС, де крім штаб-квартири цієї організації розміщується ще й ряд вищих і дорадчих її органів, є м. Брюссель. При цьому Європейський парламент засідає в Страсбурзі (Франція), контора Європейського центрального банку знаходиться у Франкфурті-на-Майні (Німеччина), а головний офіс Європейського інвестиційного банку та Суд ЄС – у м. Люксембург [9, с. 205-217].

Серед країн **Азії** розподіл державно-політичної функції столиці характерний для Малайзії, Філіппін й Шрі-Ланки. Столичні міста цих країн за чисельністю населення є одними із найбільших у своїх субрегіонах. Саме тому через перенаселеність столиці Шрі-Ланки м. Коломбо та, як результат, прояву тут різних соціально-економічних проблем уряд країни в 1982 р. прийняв рішення про перенесення столиці разом із парламентом і вищими органами судової влади в передмістя – м. Котте (Шрі-Джаяварденепура).

Також було спеціально спроектовано і побудовано впродовж 90-х років XX ст. нову адміністративну столицю Малайзії – м. Путраджая (місце перебування з кінця 1999 р. робочої резиденції прем'єр-міністра та уряду), що розташоване на відстані 20 км від м. Куала-Лумпур, за яким тимчасово зберігаються деякі столичні функції.

У Філіппінах столицею країни та її політичним, економічним і культурним центром є м. Маніла, проте окремі міста конурбації Великої Маніли (міської агломерації поліцентричного типу в складі 16 міст із людністю загалом 12285 тис. осіб), зокрема Кесон-Сіті та Пасай також виконують певні функції державно-політичного управління. Тут представлені, відповідно, нижня й верхня палати національного парламенту. При цьому літня резиденція уряду та Верховний суд розміщуються у м. Багіо – адміністративному центрі Кордільєрського регіону, розташованому на відстані 250 км від Маніли.

У **Південній Америці** процеси децентралізації державно-політичної функції столиці виражені

у Болівії, де з 1899 р. резиденція президента, а також уряд і парламент розміщуються в м. Ла-Пас, а конституційною столицею країни є м. Сукре. Офіційна столиця Чилі – м. Сантьяго, однак сесійні засідання головного законодавчого органу країни відбуваються в м. Вальпараїсо.

Стосовно **Океанії** можна навести приклад Республіки Науру (острів площею 21 км² з населенням близько 12 тис. осіб), яка не має офіційної столиці: резиденція президента й уряду знаходиться в окрузі Мененг, а урядові будівлі й парламент у м. Янгор – єдиному порівняно нещодавно збудованому та офіційно затвердженому міському поселенні країни в окрузі Ярен, де проживає 4 тис. осіб.

На пострадянському просторі найактивніша дискусія щодо можливого розвитку децентралізаційних процесів державно-політичної функції столиці відбувається в **Російській Федерації**, йдеться про будівництво на території Підмосков'я, орієнтовно на відстані 20 – 50 км до московської кільцевої автомобільної дороги, так званого нового “містечка чиновників” разом із об'єктами інфраструктури міжнародного бізнесу [18].

Висновки

Розвиток децентралізаційних процесів державно-політичної функції столиці характерний

для деяких країн у різних регіонах світу. Причини виникнення цього явища мають індивідуальний характер для окремо взятої країни або групи країн. З одного боку, відповідні децентралізаційні процеси певним чином сприяють формуванню та розвитку в межах території країни двох, а то й більше активних центрів управлінської діяльності, які на конкурентній і разом з тим взаємодоповнюючій основі протистоять один одному. З іншого боку, подібна практика за відповідних умов може сприяти також розвитку державності, зміцненню територіальної цілісності країни та прискореному соціально-економічному розвитку внутрішніх регіонів.

Набутий у окремих країнах досвід територіальної децентралізації функцій столичного міста може бути корисним при вирішенні цих актуальних питань і для столиці України. Особливо враховуючи помітні нині тенденції посилення адміністративних та організаційних зв'язків м. Києва із його приміською зоною, що до речі, передбачено статтею 25 Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” [5, с. 19-20]. Окремі її положення досить чітко визначають шляхи ефективної співпраці між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади столиці й Київської області щодо реалізації на території останньої столичних функцій та обслуговуючих видів їх діяльності.

1. Гольцов А.Г. Політична географія: Навч. посібник – К.: МАУП, 2007. – 256 с.
2. Государства и территории мира. Справочник / Федер. служба геодезии и картографии России. – М.: Картгеоцентр-Геодиздат, 1999. – 76 с.
3. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. – Львів: ВД “Панорама”, 2003. – 580 с.
4. Энциклопедия стран мира / Гл. ред. Н.А. Симония. – М.: Экономика, 2004. – 1319 с.
5. Закон України “Про столицю України – місто-герой Київ” / Верховна Рада України (від 15 січня 1999 р., № 401 – XIV). – К.: Парламентське видавництво, 1999. – 23 с.
6. Клець В.К. Країнознавство. Курс лекцій. Ч. 2. – Дніпропетровськ: Арт-Прес, 1998. – 196 с.
7. Колосов В.А. Политическая география: Проблемы и методы. – Л.: Наука, 1988. – 190 с.
8. Масляк П.О. Країнознавство: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 292 с.
9. Міжнародні організації: Навч. посібник / За ред. О. С. Кучика. – К.: Знання, 2007. – 749 с.
10. Панов А.В. Основи країнознавства (Європа): Посібник. – Ужгород: Карпати, 1999. – 160 с.
11. Петров И.А. Очерки истории Швейцарии. – Екатеринбург: “Циркон”, 2006. – 912 с.
12. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
13. 50 знаменитых городов мира / В.М. Скляренко, Я.А. Батий, Т.В. Иовлева, О.Я. Исаенко. – Харьков: Фолио, 2006. – 509 с.
14. Страны и города: Энциклопедия / авт. сост. А.П. Горкин. – М.: ЗАО “РОСМЭН-ПРЕСС”, 2007. – 576 с.
15. Страны и народы мира: энциклопедический справочник / авт. сост. В.Б. Гарин, Э.Б. Проценко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. – 538 с.
16. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: Навч. посібник. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
17. Федеративна Республіка Німеччина – Торгово-Промислова палата // [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайта: <http://www.met-online.kiev.ua/>
18. Москва без москвичів // [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайта: <http://news.finance.ua/> [Посилання дійсне на 27.06.2011 р.]